

ДВАДЕСЕТГОДИШНАТА ДЕЙНОСТ НА ИНСТИТУТА ЗА ЛИТЕРАТУРА*

Стойко Божков

Създаването и развитието на Института за литература е резултат на успешното осъществяване на социалистическата революция в нашата страна. За пръв път изследователската работа върху хилядолетната българска литература стана държавно дело: чрез планомерно и целенасочено изучаване нейните богатства се правят достойни на най-широките слоеве на народа в интерес на тяхното културно издигане и духовно обогатяване. Институтът е призван да развива литературната наука в нейното многообразие, да усъвършенствува възможностите ѝ, по-активно да подпомага разцвета на съвременната ни художествена литература и да издига художественото съзнание на строителите на социалистическото общество.

Институтът за литература не бе създаден на пусто място. Той започна своята дейност, като се опираше на достигнатото от такива вещи изследователи на българската литература, като Марин Дринов, Ал. Теодоров-Балан, Иван Шишманов, Ю. Трифонов, Боян Пенев, Йордан Иванов, М. Арнаудов. Създадените идеологически, теоретически и методологически предпоставки от марксистическото литературознание, естетика, литературна история и критика чрез трудовете на Д. Благоев, Г. Бакалов, Тодор Павлов, последователното отстояване на ленинските принципи в областта на изкуството и културата от Българската комунистическа партия след социалистическата революция у нас, бяха и са онази здрава основа, върху която се развиха дейността и достиженията на института. Днес в него са обединени усилията на най-изтъкнати български литературоведи, които като академици, членове-кореспонденти, професори и научни сътрудници разработват актуални проблеми на съвременната литературна наука и на българската литература.

Извънредно благоприятно бе обстоятелството, че още при създаването на института той получи шедрата теоретическа и организационна помощ на един от най-видните представители на съвременната марксистическа естетика и литературна наука акад. Тодор Павлов. Той непосредствено вземаше участие в правилното организиране и насочване дейността на института още при първите му стъпки. Най-голямо значение за литературната ни наука обаче имаше неговото участие при разработването на редица актуални научни проблеми на българската литература. Академик Тодор Павлов направи основни преценки на редица представители на класическото ни литературно наследство и на съвременната ни лите-

* Доклад, прочетен от директора на института на тържественото заседание на научния съвет, посветено на двадесетгодишнината от създаването на Института за литература при БАН.

ратура, които имаха важно методологическо значение: делото на Христо Ботев (1949 г.), на Иван Вазов (1950 г.), Д. Благоев (1949 г.), П. Славейков (1952 г.), Никола Вапцаров (1952), Д. Полянов, Л. Стоянов, Хр. Радевски и др. във връзка с чувстване от института и Академията на годишнини от рождението им. В тези трудове той показва прекрасните възможности на марксистко-ленинските теоретически принципи, разработени от него във фундаменталните му трудове „Теория на отражението“ и „Основни въпроси на естетиката“. Институтът издаде в три тома „За марксистеска естетика, литературна наука и критика“ най-значителното, което др. Тодор Павлов е написал до 1955 г. върху художествената литература (българска, руска, съветска, западноевропейска).

Особена атмосфера в института се създаваше от участието в неговата работа на майсторите на българската художествена литература академиците Н. Райнов, Елин Пелин, К. Петканов, Н. Лилиев, Л. Стоянов и Г. Караславов. С богатия си художествен опит и ерудиция те оказваха значителна помощ на работата на института. Академик Н. Райнов бе първият ръководител на института, а акад. Людмил Стоянов — първият му директор. Като член на научния колектив той написа някои от най-значителните си литературно-критически статии (за поезията на Христо Ботев, Иван Вазов и Русия, за Георги Караславов, за Тодор Павлов, за хубавата и богата родна реч, за критическия и социалистическия реализъм, за Маяковски и др.). Благодарение на работата му в института той извърши един истински подвиг с превеждането на български език на забележителната староруска поема „Песен за похода на Игор“. Едно от най-изящните ѝ издания е изданието на Института за литература.

В института завърши последната си творба — Спомени за детството и ранните творчески години — акад. К. Петканов.

Значително място в творческата биография на акад. Н. Лилиев заемат неговите ценни публикации „Виктор Юго — велик писател-хуманист“, „Н. В. Гогол на българската сцена“, „Стихът на Смирненски“, „Толстой и драмата“, „Антон Павлович Чехов като драматург“ и „Бележки върху драматургията на Тургенев“, написани с особена външна в изпълнение на задачи на института.

Акад. Г. Караславов участва в подготовката и издаването на съчиненията на Хр. Смирненски, допринесе значително за събирането и издаването на документи и спомени за живота и творчеството на големия пролетарски поет.

И сега участието на академиците Л. Стоянов и Г. Караславов в работата на института подпомага по-ясната връзка на науката с художествената практика.

Създаден в началото на 1948 г. от тогавашните членове на Академията — Н. Райнов, Елин Пелин, Л. Стоянов, К. Петканов, Н. Лилиев и проф. П. Динев — член-кореспондент по онова време — институтът се превърна през изтеклите двадесет години в едно обединително звено за научни изследвания, в което намираха и намират възможност да работят не само щатните му сътрудници, но и значителен брой научни работници от висшите учебни заведения, както и литературни критици. Още при основаването му, на института се възлагат важни задачи за националното ни развитие и за националната ни литература: „да разработва проблемите на българската литература от създаването ѝ до днес; да проучва връзките ѝ със съветската литература, с руската класическа литература и литературите на другите братски славянски народи; да осветлява проблемите на теорията на литературата, да съдействува за утвърждаването и развитието на социалистическия реализъм като метод на съвременната ни литература“. Целокупната дейност на института през изминалите двадесет години е протичала при непрестанните усилия да се осъществява тази основна програма.

Днес в института работят 5 академици, 2 членове-кореспонденти, 4 професори, 4 старши научни сътрудници, 16 научни сътрудници, 9 специалисти, разпределени в следните секции: за българска литература до Освобождението —

с ръководител акад. П. Динев; за българска литература след Освобождението — с ръководител чл. кор. Г. Цанев, за теория на литературата — с ръководител акад. П. Зарев; за съвременна българска литература — с ръководител проф. Е. Каранфилов; за руска и съветска литература и за руско-български и съветско-български литературни отношения — с ръководител акад. Л. Стоянов; за западно-европейски и славянски литератури — с ръководител чл. кор. Е. Георгиев. Функционират библиографски отдел, документация, библиотека, сектори за изучаване творчеството на Хр. Смирненски и Н. Вапцаров, музей Иван Вазов.

Институтът оформи своята физиономия на научно учреждение още при двамата му първи директори акад. Л. Стоянов и чл.-кор. Г. Цанев, които положиха много усилия за привличането и специализирането на сегашните му научни работници и за насочването им към основните задачи на съвременната литературна наука.

Резултатите от двадесетгодишната дейност на института са намерили израз в многобройните му печатни издания. Известията на института наброяват вече 19 тома; теоретическият орган — сп. „Литературна мисъл“ вече подхвана своята 12-годишнина. Общо в тези два печатни органа на института са публикувани повече от 400 студии, статии и научни съобщения на негови сътрудници.

Институтът поддържа поредицата „Литературен архив“, в която се публикуват нови неизвестни материали от художественото наследство на писателите или документи за тяхното творчество и биография.

Институтът е издал близо 100 тома от изследвания върху отделни писатели и проблеми, сборници, монографии, нови документи и творби от различните периоди на българската литература. Освен това сътрудници на института са издали във от него повече от 90 книги, голяма част от които съдържат в основата си онова, което те са разработвали по институтския план.

Погледната само от тази статистика, дейността на института се представя с една значителна печатна продукция, която до голяма степен създава облика на съвременната ни литературна наука и литературна критика.

Не малка част от изследванията на сътрудници на института е намерила място върху страниците на чуждестранни издания — в Съветския съюз, Полша, ГДР, Чехословакия, Франция и др., както и в публикациите на различни международни конгреси, симпозиуми и пр. Това е един сериозен показател за порасналия интерес към нашата литературна наука, за нейния авторитет и признание.

*

Няма друга форма на общественото съзнание в историческото развитие на българския народ, която в такава пълнота и дълбочина да е отразила и съхранила народната съдба, както литературните ни паметници. Да помислим какво ни е оставено от средновековната българска култура: няколко фрагмента от архитектурните паметници и отделни части от пластичните изкуства. Само съчиненията на Климент Охридски, „Прежде убо словяне“ на Черноризец Храбър, „Шестоднев“ на Йоан Екзарх, „Беседа против богомилите“ на Презвитер Козма и „Азбучната молитва“ на Константин Преславски, словата на Патриарх Евтимий и Григорий Цамблак и др. книжовници са съхранили частици от онези пламъци на третата цивилизация в Европа — славянската, началото на която се разгоря върху нашата земя. За духа на нашите прадеди, дръзнали да предизвикат гнева на богопомазаните от ненакърнимите догми на средновековния свят, ние съдим само от книжовните ни паметници. Не защото само те са се запазили, а защото в тях се е кондензирало най-ярко голямото движение на епохата. Затова те в годините на вековните народни бедни най-дълбоко са съхранявали жирия въглен на народната свая и устойчивост срещу чужди попълзновения и асимилаторски ужасни.

Погледнем ли към Възраждането, много неща могат да ни говорят за разгарящия се пламък на националното съзнание: и старите ракли с пьстрите носии, и разкриващите лицето си кокетни домове, и фреските по църковните стени, и училищата — като се започне от притаения в балканските пазви Котел и се стигне до къпия се в синия лазур на езерните води Охрид: но това, което ни внушава „Болгарине, знай своя род и език!“ обединява всички наши мисли и чувства в едно неразкъсваемо единство, което се нарича български народ и България. То може да се мери по величие и сила само с песните на народа за балканджи Йово и хайдутите, за народната горест и копнеж по свобода и щастие. Това е характерна особеност на цялата ни възрожденска литература: тя е онази висока трибуна — по думите на Ботев — от която единствено има възможност да говори с пълен глас лишения от права народ. Затова художественост има и в патоса на Паисий, и в публицистиката на Г. С. Раковски, и в гнева на Бозвелията, и в публицистиката на Л. Каравелов и Ботев. Затова големите идеи на века — и политически, за онази искра любовородна, за онзи стенещ бунтовен балкан, и за правата на гражданина човек, и за „бъдещия комунистически строй“, и за братството на сиромасите братя, които са обединени от „машехата съдба“ — намират най-ярък израз в поетическите видения, в художествените произведения на Чинтулов и Славейков, на Ботев и Каравелов, наред с тънките трепети на интимните чувства и мисли.

Или да вземем този гневен Вазов в епохата непосредствено след Освобождението, който възпя с чист патриотизъм героиката на народа и неговите забравени безсмъртни синове, сложили и лично щастие и живота си на везните на историята, за да натежат в полза на свободния ни живот.

Или този гаснещ с последните струйки кислород в гърдите си младеж Смирненски, който с борческа вяра заявяваше, чрез яркия образ, своята привързаност към социалистическата революция:

Аз ще дочакам празника на моите братя
и размаха на техните крила...

Или вапцаровския завет, изразен с такава увереност и художествена сила:

И в бурята ще бъдем пак със тебе
народе мой...

в момента, когато куршумите на озверените фашисти искаха с изстрелите да заглушат симфонията на приближаващата се революционна буря.

Да не изброяваме други факти, които са всеизвестни. Ако посочваме тези страни от вековното развитие на литературата ни, то е за да изтъкнем голямата отговорност на съвременното ни литературознание към наследството и на съвременните писатели към традицията, завещана от вековете, за да видим и обективно-историческите рамки, от които се определя характерът и насоката на научноизследователската работа на института и на цялата ни литературна наука.

*

Един от най-важните въпроси, които трябваше да решаваме още от началото на дейността на института, беше да се направи достойние на освободения народ всичко ценно и красиво, което е създадено от българската литература. Ние трябваше да се заловим с проблемите на наследството. Въпреки наличието на известни заблуди и колебания, преодолявайки сектантски и опростени догматически, вулгарно-социологически или естетико-формалистически и либерални увлечения, днес ние можем да кажем, че успешно сме приближавали създадената художествена красота от старата българска литература, от възрожденската, новата и най-новата ни литература до възбудената душевност на нашия съвременник. Обгръщайки изминатия път, без да навлизаме в подробностите, ние не можем да не

си спомним колко трудности и огорчения преживяваше нашият малък колектив, когато отстояваше правото да се занимава със старобългарската литература, след това — със събирането на нови факти и документи, въз основа на които да се изгражда научнообоснована, обективна преценка за делото на писателя, и после — за пълноценното разглеждане на някои минали по сложен път на развитие автори, за тенденциите да се наложи като единствен критерий за художествена стойност личният вкус, която изхвърляше извън обсега на литературния процес мнозина от творците на националната ни литература. Не малко трудности бяха преодоляни при установяване жанровото разнообразие в литературната ни наука и пр. Някои от тези недостатъци и досега продължават да са пречка в развитието на научноизследователската ни дейност.

В този процес много важно значение имаха научните сесии и чествувания, посветени на някои от най-изтъкнатите дейци на българската литература: Христо Ботев (1948 г.), Иван Вазов (1950 г.), Никола Вапцаров (1953 г.), Христо Смирненски (1953 г. и 1958 г.), Паисий Хилендарски (1952 г.), за Георги Димитров и Д. Благоев, за Любен Каравелов, Пенчо Славейков, П. К. Яворов, Гео Милев, Георги Бакалов, Л. Стоянов, Георги Караславов, както и за А. С. Пушкин, Н. В. Гогол, А. П. Чехов, М. Горки, Л. Толстой, И. С. Тургенев, В. Юго, Байрон, А. Мицкевич, И. Ирасек, Ян Колар и др. Последователно и с постоянство институтът е изграждал една ярна и научно обоснована картина на българската литература и самата литературна наука на здрави марксистко-ленински основи.

Свършено накратко ще очертая онези въпроси от развитието на българската литература, върху които сътрудниците на института са направили най-значителни приноси.

Ще трябва да започнем със старата българска литература. Институтът допринесе за осветляване на онзи начален период от българската литература, който е свързан с дейността на създателите на славянската писменост, солунските братя Кирил и Методий. В специален сборник, посветен на 1100-годишнината от създаването на славянската писменост, както и в монографията на проф. Емил Георгиев „Кирил и Методий основоположници на славянската литература“ е направен значителен принос в обобщаването на всичко известно за началния период от развитието на старата българска литература. На нея са посветени и другите два труда на проф. Емил Георгиев „Развит на българската литература от IX—X век“ и „Литература на изострени борби в средновековна България.“ Заедно с първия том на „История на българската литература“, посветен на старата българска литература, това са трудове, които най-пълно обобщават нейното развитие.

Чествуването шна 1050-годишнината от смъртта на Климент Охридски беше повод да се появи специален сборник от изследвания за делото на този пръв български книжовник. В този сборник са включени много нови оценки на неговото книжовно дело. Институтът подготвя издаването на неговите многобройни произведения. Първият том, под редакцията на проф. Б. Ст. Ангелов, проф. Кую Куюев и Христо Кодов е вече представен. Завършено е едно дело, за което още в 1914 г. Българската академия на науките е взела специално решение. След издаването на Съчиненията на Климент Охридски, този пръв български писател ще блесне още по-ярко на фона на европейското средновековие, като един забележителен творец и хуманист. Важно значение за нашата наука има и публикуването в нов превод от Ал. Милев на гръцките жития на Климент Охридски.

За пръв път в славистичната литература се появи в такова богато разнообразие от преписи и едно от най-забележителните произведения на старата българска литература „За буквите“ от Черноризец Храбър, подготвено от проф. Кую Куюев. Това издание показва колко широко е било влиянието на старата българска литература в славянския свят.

Книгата на В. Киселков „Проуки и очерти по старобългарската литература“ с богата документираност очертава образите на най-значителните книжовници на нашето средновековие.

Институтът се стреми да издири и издаде нови паметници или нови преписи от старата българска литература. Книгата на акад. Иван Гошев „Рилски глаголически листове“ има важно значение за изследване на старобългарската глаголическа писменост. Проф. Б. Ст. Ангелов в двете си книги „Из старата българска, руска и сръбска литература“ публикува много нови, непознати досега текстове на стари книжовни паметници.

Издадените фототипно „Манасиева хроника“ и „Болонски псалтир“, под редакцията на проф. Ив. Дуйчев, както и изданието на „Беседата на Козма против богомилите“ от съветския литературовед Ю. Бегунов обогатяват съвременната славистична литература с автентични текстове от тези изключително важни паметници за българската и за славянските литератури и история.

Когато говорим за старата българска литература и нейното проучване, не можем да не подчертаем, че през изтеклите 20 години значително се обогатиха изследователските методи, които доведоха до нови теоретически разработки. Разшириха се възможностите на литературните паметници да се погледне от по-широко естетически принципи. В това направление особено значение имат трудовете на акад. П. Динев, гдето са посочени освен характерни за нея изобразителни черти, още и редица жанрови особености. Бе широко аргументиран самобитният характер на старата българска литература, разкриха се връзките ѝ с историческата съдба на българския народ и държава, нова светлина бе хвърлена върху отношенията ѝ с византийската култура и с литературите на другите славянски народи.

Значителни са приносите на института в изучаването на възрожденската българска литература. Тук на първо място стоят проблемите, които бяха разработени във връзка с основоположника на съвременната българска литература Паисий Хилендарски. Трудно е да изброим заглавията на книгите и студиите, посветени на неговата „История славянобългарска“. Ще споменем само изданията съвместно с Института за история Сборник по случай 200-годишнината от написването на „Историята“, в който е отразено научното равнище, до което е достигнала нашата литературна наука. Паисиевата История бе въведена с много нови елементи в системата на българската художествена литература. П. Динев допринесе за изясняване на нейните художествени черти, на публичността ѝ характер.

Литературата за Паисий Хилендарски и неговата епоха се обогати с двата тома от изследването на Б. Ст. Ангелов за съвременниците му, както и с издадените от същия автор Никифоров препис на „Историята“ и Рилската преправка на „История славянобългарска“.

На ранния първоначален етап от развитието на българската литература, гдето се чувствава преходът от средновековието към новото време, е посветено монографично изследване върху дамаскините от Д. Петканова.

На живота и творчеството на Софроний Врачански е посветена специална монография на В. С. Киселков, както и отделни студии на Б. Ст. Ангелов, Е. Георгиев, Д. Петканова и др.

В. Смоховска обогати нашите представи за Н. Бозвели чрез изследването си „Неофит Бозвели и черковната борба“, привличайки много нови неизвестни материали за връзките на българския патриот с редица полски дейци.

Бяха значително разширени познанията ни за художественото наследство на Г. С. Раковски чрез изследванията на П. Динев и Г. Димов.

На живота и творчеството на П. Р. Славейков институтът отдели значително внимание. Бяха публикувани нови, неизвестни за науката творби на писа-

теля, в специален том от „Литературен архив“, издирени и подготвени за печат от С. Баева. Въз основа на новооткрити данни беше хвърлена нова светлина върху ранното творчество на писателя, върху връзките му с руската и сръбската литература. П. Диневков в книга върху поезията на Славейков разкри богатствата на първия значителен български поет. П. Зарев в обширна студия очерта мястото му в нашата литература. С. Русакиев в монографичното изследване „П. Р. Славейков и руската литература“ в пълнота разкри връзките на писателя с братската страна. Започна отпечатването на пълно събрание съчиненията на Славейков. Дадена е под печат и първата монография за П. Р. Славейков, написана от С. Баева.

За пръв път след голямата студия на М. Арнаудов върху живота и творчеството на братя Миладинови, П. Диневков изследва от съвременни позиции значението на охридските патриоти и книжовници за развитието на българската фолклористика и поезия.

В два тома за пръв път бе публикувана публицистиката на един от видните представители на българската книжнина, посветил живота си на руско-българските културни отношения Райко Жинзифов. С това представите на съвременното поколение за българската възрожденска публицистика и за родолюбивата дейност на великия българин значително се разшириха.

Чрез превеждането и издаването за пръв път от гръцки на български език на поемата „Скендербей“ възрожденският писател Григор Пърличев стана още по-близък и разбираем за съвременниците.

Сътрудници на института спомогнаха за осветляване творчеството на Д. Чинтулов, Ил. Блъсков, Д. Войников и др.

Нашият колектив отдели особено внимание за проучване делото и творчеството на Любен Каравелов и Христо Ботев. Бяха издадени много нови документи из Архива на Любен Каравелов от И. Конев, Д. Леков, Ц. Унджиева. Акад. М. Арнаудов публикува едно от най-обстойните изследвания за българския революционер и белетрист. Сътрудници на института активно участваха в дискусията за идеологията на Любен Каравелов и допринесоха за изясняване на революционно-демократическите му възгледи. Бяха издирени и осветлени нови факти за връзките на писателя с руската, украинската, сръбската и румънската литература. Значително се разшириха представите за неговата белетристика чрез изследванията на П. Зарев, П. Диневков, И. Конев, Ц. Унджиева и др.

Поезията и публицистиката на Хр. Ботев бяха задълбочено интерпретирани от П. Зарев, П. Диневков, М. Арнаудов, Ц. Унджиева, Ст. Таринска.

Въз основа на марксистко-ленински анализ на явленията във възрожденската литература бяха отбелязани и обяснени по нов начин основни проблеми на литературния процес. Свързвайки тясно литературното развитие с освободителната борба на народа от османското феодално и национално робство, със създаването на българската нация и борбата за освобождение, литературната ни наука съумя да изтъкне своеобразието на художественото съзнание на българския народ през тази епоха. Бе показан сложният път на формирането на това съзнание, постепенното зараждане на художествените жанрове и техните специфични особености, на литературните направления и на техните модификации при българските исторически условия. Преодолявайки подценяването на нерелигиозните направления, колективът на института отбеляза известни постижения в изучаването на романтизма и сентиментализма в българската литература, в очертаването на реализма и на критическия реализъм през този период. Проучена бе ролята на революционно-демократическата идеология и по-специално на естетическите възгледи на революционерите демократи върху литературата. Разшири се концепцията за литературните взаимоотношения и обогатяването на националната ни литература. Очерта се жанровото богатство и жанровата

структура на литературата ни, както и развитието на отделните видове и жанрове.

Докато през първите години в работата на института преобладаваха изследванията на творчеството на няколко от най-забележителните български писатели след Освобождението, главно Иван Вазов, Елин Пелин и Алеко Константинов, то постепенно кръгът се разширяваше и обхващаше широко цялото течение на литературния процес. Със задълбочаването на марксистко-ленинската методология на изследване, с по-пълното усвояване на Лениновото отношение към наследството се разширяваше възможността повече от богатствата на литературата ни правилно да се преценяват, обясняват и поднасят пред вниманието на читателите. И днес можем да кажем, че почти няма значителен творец в българската литература, към когото да не се проявява в една или друга степен интерес от сътрудниците на института.

Иван Вазов е един от най-широко проучваните наши писатели. За него още през 1949 г. институтът подготви един том от нови материали и документи, а на следващата година — специален сборник от изследвания. С това се даде тласък за широкото и задълбочено ново осветляване на голямото творческо дело на народния писател. Бяха публикувани множество негови писма, под редакцията на В. Вълчев, нови неизвестни Вазови стихотворения и варианти от М. Арнаудов. В преценката на Вазов взеха участие Т. Павлов, П. Зарев, Ст. Каролев, Г. Цанев, П. Динев, Л. Стоянов, Е. Георгиев и др. Образът на поета и белетриста бе освободен от идейните наслоения на буржоазното литературознание, както и от стеснените вулгарно-социологически оценки. Многостранното му творчество бе подложено на задълбочен анализ и то придоби своя исторически народностен, демократичен и реалистичен художествен облик. По-късно М. Цанева разработи някои въпроси на ранното развитие на поета, както и творчеството му в Пловдив, а В. Вълчев написа и сложи под печат цялостно изследване върху биографията му.

Институтът направи значително за проучването на живота и творчеството на Елин Пелин. П. Русев излезе с монографичното изследване „Елин Пелин до Балканската война“, в което за пръв път изнесе и осветли нови факти от творческото развитие на големия писател-реалист. Кр. Генов издаде цялостна монография върху писателя — „Елин Пелин. Живот и творчество“, която е богата с изворите си и с пълното интерпретиране на художественото наследство на писателя. Върху Елин Пелин публикуваха студии Г. Цанев и П. Зарев, които имат важно методологическо значение за характеристиката на неговия реализъм и художествено майсторство.

Върху Алеко Константинов също бе създадена значителна литература от сътрудниците на института. И тук особена роля изиграха студиите на П. Зарев и Г. Цанев. Монография за писателя написа А. Ничев. На ранното творчество и влиянието на руската литература върху него посвети изследване Хр. Дудевски. Върху генезиса на образа на бай Ганьо публикува обширни наблюдения М. Арнаудов.

Върху трагическата и противоречива фигура на П. К. Яворов спряха вниманието си значителен брой сътрудници на института; тук направиха своя значителен принос П. Зарев, Г. Цанев, Ст. Каролев, Г. Найденова и др. Бе осветлено богатството на поетическото му дело, художествената сила, драматичната раздвоеност след откъсването му от прогресивните обществени сили, особеностите на поетиката му. Значение за по-нататъшната разработка на биографията и творческото развитие на поета има издаденият от Г. Найденова летопис за живота и творчеството на Яворов.

Монографичното изследване на М. Николов за Антон Страшимиров разкри много страни от творческите търсения и сполучливи завоевания на този вечно

търсещ дух в българската литература. За неговата трилогия „Роби“ написа про-
никновена студия Е. Каранфилов.

Току-що излязлата монография на акад. М. Арnaudов за Кирил Христов е
едно оригинално психографично и богато документално наблюдение над твор-
чеството на поета. За него написа очерк и Кр. Куюмджиев, който посвети значи-
телни усилия за събиране и издаване наследството му.

Преодолявайки редица погрешни оценки, сега по-ясно изпъква фигурата на
Пенчо Славейков и неговата поезия чрез разработките на П. Зарев, Г. Цанев,
П. Динев, Б. Ничев, Ст. Илиев, Л. Георгиев и др.

Редица студии, портрети и статии за Д. Полянов, Г. Кирков, Г. П. Стаматов,
Й. Йовков, Н. Лилиев, З. Стоянов, Д. Дебелянов, Ем. Попдимитров и др. раз-
шириха оценките за творчеството на тези писатели и открито по-определено
тяхното място в развитието на българската литература.

Специално внимание институтът отдели за изясняване творчеството на въз-
торжения певец на пролетарската революция Хр. Смирненски. Бе подготвено
и издадено пълно събрание на неговата поезия и проза в четири тома. Издадени
бяха всички налични документи за живота и творчеството му, както и многобройни
спомени на негови съвременници. Н. Измириева издаде летопис за живота му,
в който са уточнени и разкрити много страни от биографията и произведенията
на поета. На Смирненски посветиха изследвания Г. Караславов, П. Зарев, Г. Цанев,
П. Динев, М. Николов, В. Колевски, Ст. Божков, Г. Димов, Ц. Унджиева,
В. Иванов и др. Ел. Димитрова подготви и издаде монография за Смирненски.

Издаването на архивното наследство на Гео Милев, както и изследванията
на творчеството му от П. Зарев, Г. Цанев, Здр. Петров, Г. Марков и др. са един
от сериозните приноси в изучаването на българската литература след Първата
световна война, на нейното свързване с революционното движение и големите ѝ
художествени завоевания в отразяване на народната борба.

Специално за изясняване развитието и проблемите на българската литература
през 20-те и 30-те години са посветени книгите на В. Колевски „РЛФ — борец
за партийна литература“ и „Патосът на Октомври“, показващи сложния път,
по който националната ни литература се възвисява до социалистическия реализъм
и до активното подпомагане на революционните борби на пролетариата и на Бъл-
гарската комунистическа партия.

Още в началния стадий на своята работа институтът положи особени грижи
за събирането и съхраняването на наследството на Н. Вапцаров. В резултат на
това бе подготвен и издаден специален том от материали, документи и спомени
за поета, който даде тласък на научноизследователската работа върху неговото
творчество. Бе осветлено творчеството на Вапцаров и определено неговото място
в развитието на българската литература в редица студии от Т. Павлов, Г. Цанев,
П. Зарев, С. Русакиев и др.

Трябва да подчертая, че тъкмо при изучаването на българската литература
през периода от Освобождението на България до победата на социалистическата
революция на 9. IX. 1944 г. се проявиха най-пълно здравите марксистко-ленински
принципи на българските литературоведи. Държейки сметка за сложната исто-
рическа обстановка, литературната ни наука съумя правилно да открие и прецени
богатствата на литературния процес, неговите специфични закономерности.
Очертан бе пътят на реализма и неговите особености през различните етапи.
Характеризиран е критическият реализъм и неговите завоевания. Значително е
изяснено буржоазното идейно влияние върху литературата и свързаните с него
явления. Значителни са проучванията върху пролетарската литература и литера-
турна теория и критика, върху формирането на социалистическия реализъм и не-
говото развитие в България. Осветлени са редица специфични художествени и
жанрови особености на литературата ни.

Трудно е да изброя онова, което институтът и неговите сътрудници са направили за проучването на проблемите на съвременната българска литература. Голяма част от тази дейност протича върху страниците на сп. „Литературна мисъл“, публикува се в други литературни списания, в отделни книги и сборници, които се издават от „Български писател“ или други издателства.

Институтът сложи начало на една своя поредица сборници „Проблеми на съвременната литература“, който би следвало с по-голяма последователност и ритмичност да се издава. Бе издаден специален сборник с изследвания за Л. Стоянов по случай неговата 70-годишнина. Монография, посветена на нашата мемоарна литература за партизанското движение, в която са разкрити редица особености на този литературен жанр, добил голям разцвет в годините след социалистическата революция в нашата страна, издаде Кр. Генов.

На рано загиналия поет Пеню Пенев посвети подробно документално изследване Л. Георгиев, което бе издадено от института.

Основното съдържание на творческата работа на Ст. Каролев, Е. Каранфилов, З. Петров, В. Колевски, Т. Жечев, К. Куюмджиев, И. Бояджиева, Ст. Илиев, Хр. Йорданов, а напоследък и на И. Цветков и Б. Ничев е свързано с проблемите на съвременната ни литература. През последните години тази дейност все по-често заема централно място и в проявите на Съюза на българските писатели, в неговите теоретически и творчески конференции.

По-специално внимание е обърнато на творчеството на Л. Стоянов, Г. Караславов, Св. Минков, Д. Димов, Е. Станев, Д. Талев, Хр. Радевски, Н. Фурнаджиев, К. Зидаров, О. Василев, Н. Ланков, А. Тодоров, А. Гуляшки, П. Матев, Г. Джагаров, Й. Радичков, В. Андреев, В. Петров, К. Калчев и др.

Засегнати са основни проблеми на съвременния литературен процес, свързани с изобразяването на съвременния герой, с майсторството, с идейната насоченост, художествеността и пр. С оглед на широкото интерпретиране на тези проблеми изследователската работа и върху миналата литература има своето значение. Разработените от сътрудниците на института проблеми подпомагаха идейно и художественото развитие на съвременната ни литература, насърчаваха нейния всеостранен разцвет и висока обществена мисия в социалистическото преустройство на нашето общество.

У нас, в Института за литература, се отстояват последователно принципите на социалистическия реализъм, на комунистическата партийност в литературата.

Макар малобройна по състав, свое място в изследователската работа на института има и секцията по теория на литературата. Със сборниците „Класика и съвременност“, „Стил и художественост“ П. Зарев постави и реши редица неразработени проблеми на съвременното литературознание в нова светлина, допринасяйки за разширяване обсега на интерпретацията на съвременния етап от развитието на социалистическо-реалистическата литература, на поетиката и майсторството на художествената творба, на психологическата характеристика на образа и стилните похвати и пр. Характерно за разработените от Зарев проблеми е това, че теоретическите постановки се разкриват върху богат художествен материал и се демонстрират при анализите на живия литературен процес от миналото или от съвременността.

С такъв подход разглеждат някои теоретически въпроси на съвременната ни литература и Ст. Каролев и Е. Каранфилов. Ст. Каролев разработи някои специфични проблеми на творчеството, като замисъл и образ, психологическата характеристика на героите, въпросите на жанровете и пр., анализирайки най-характерни явления в съвременната ни литература.

Е. Каранфилов постигна успех в разработването на важни проблеми на взаимоотношенията между художествената литература и обществото. Той осветли нови страни на героичното в живота и литературата, на творческото начало като

същност на социалистическия човек и на героя в реалистическата литература. Поставяйки изследванията си върху широк материал от европейските и руската литература, той осъществява обобщения, които имат по-общо значение.

Върху исторически фон, но с нов подход към художествените явления на литературата, към теоретическата трактовка на важни и съществени нейни страни подходи И. Панова. В книгата си „Вазов, Елин Пелин и Йовков — майстори на разказа“, тя ни въведе в проблемите на структурите на художественото изображение и чрез него — в многообразието на неговата красота.

Сътрудници на института разработиха някои проблеми на майсторството на писателите, на поетиката и на стиха.

По-абстрактно теоретичен в подхода към проблемите на литературата е Ат. Натев. Той подхвана и разработи някои по-общи въпроси на естетическите категории в книгите си „Цел и самоцелност на изкуството“, „Изкуство и общество“ (преведена и на руски език), „Драматично и драматургично“. По-специално той постави някои нови проблеми от теорията на съвременната драма. В книгите си „Между спорното и безспорното“ и „Съвременна западна драматургия“ той води остри полемики с представителите на западната буржоазна естетическа мисъл, търси нови теоретически решения на основни въпроси на литературната теория.

На историческите проблеми от развитието на българската теоретическа мисъл бе посветена книгата на Ст. Каролев „Д. Благоев като литературен теоретик и критик“, както и изследванията на Г. Димов „Иван Шишманов — литературен историк и критик“ и „Българската литературна критика през Възраждането“. С това се сложи начало на преценка на теоретическото наследство на нашето литературознание, което има важно значение за по-нататъшното му развитие. Отделни студии върху Т. Павлов и Г. Бакалов бяха публикувани от Г. Димов, З. Петров и Ж. Авджиев.

Институтът е обхванал и някои проблеми на сравнителното проучване на взаимоотношенията на нашата литература с другите литератури. Особен тласък на тези изследвания дадоха проведените през последните години два славистични конгреса (IV и V), както и Първият конгрес по балканистика.

В центъра на тези изследвания стоят българо-руските и българо-съветските литературни отношения. Трябва да подчертая, че тези проблеми не са поставени само в специалните, посветени на тази тематика трудове. Близостта и богатото въздействие на руската литература и особено на съветската върху българската по необходимост изисква тези въпроси да се разглеждат при всички по-обща проблеми и при обяснение творчеството на почти всеки български писател. Тук ние ще се спрем само на онези публикации, които специално интерпретират литературните отношения. Вече споменахме някои от изследванията на С. Русакиев („П. Р. Славейков и руската литература“). Хр. Дудевски, Н. Лилиев.

Принципиално и в общ теоретичен аспект са разгледани проблемите на взаимоотношенията между националните литератури и на сравнителното тяхно проучване в труда на Е. Георгиев „Общо и сравнително славянско литературознание“, както и в студията на Г. Димов „Българската литературна наука и проблема за сравнително историческото изучаване на балканските литератури“.

Значителен тласък на проучването на проблемите се получи във връзка с провежданите изследвания по темата „Великата октомврийска социалистическа революция и развитието на българската литература“, осъществявани съвместно между български и съветски литературоведи. В резултат на това излезе от печат сборникът „Октомври и развитието на българската литература“, гдето са засегнати съществени и актуални проблеми на литературната наука и на българската литература.

В сравнителен аспект се разглеждат много от проблемите на българската литература в книгата на Ив. Цветков „Максим Горки и българската литература“. Както е известно, творчеството на основоположника на социалистическия реализъм в световната литература е оказвал въздействие върху няколко поколения български писатели и е вдъхновявал за хуманистичен и реалистичен подход към жизнените явления и художественото изобразяване.

Книгата на В. Колевски „Патосът на Октомври“ е построена също в сравнително исторически план, като въз основа на обилен фактически материал, за пръв път внесен в науката, се засягат най-съществени проблеми на отношението на българската литература към съветската литература и съветската теоретическа мисъл.

В книгата на Хр. Дудевски „Българо-съветски литературни връзки“ са обобщени основните факти, както и главните насоки на досегашните изследвания в тази област.

На българо-украинските литературни връзки посветиха отделни изследвания Ст. Божков, Л. Минкова, П. Атанасов.

Значително подтикна изследователската работа по проблемите на българо-съветските литературни връзки издаването на двата тома с документи „Съветската литература в България“.

На българо-сръбските и българо-хърватските литературни отношения също са посветени няколко изследвания и издания на института. И. Конев осветли значително пълно тези отношения през периода на национално-освободителните борби, обнародва нови документи за този период, а сега е под печат книга, която интерпретира проблемите от Освобождението до Балканската война.

Б. Ничев издаде монографично изследване върху Бранислав Нушич, както и студия върху балканската сатира.

С. Баева откри нови връзки на П. Р. Славейков със сръбската и хърватската литература.

На полско-българските литературни отношения посвети книгата си „България в творчеството на Зигмунд Милковски“ Ванда Смоховска. Тя разкри нови интересни страници от връзките на българските възрожденци с М. Чайковски. Редица конкретни въпроси разработи П. Динев.

Чехословашко-българските отношения бяха разработени от Е. Георгиев, Г. Вълчев и др.

С отделни прояви институтът се откликна и на големите нужди да се разработват някои актуални проблеми на чуждите литератури. Както изтъкнахме, Л. Стоянов преведе и Институтът издаде „Песен за похода на Игор“. За А. П. Чехов бе издаден специален юбилеен сборник от изследвания. В. Колевски написа изследване върху поемата на Маяковски „Хорошо“, което излезе в отделна книга. Бяха преведени и издадени от А. Ничев трагедиите на Софокъл. Един том от разнородни по своя характер изследвания върху европейски писатели бе озаглавен „Из световната литература“.

По необходимост, поради липса на специален институт, ние сме принудени да се занимаваме и с някои проблеми на българския фолклор. Бе издаден оставеният в ръкопис груд на Й. Иванов — „Български народни песни“, който е плод на дълги и внимателни наблюдения над народното творчество. Издадена бе и интересната книга на М. Арnaudов „Баладни мотиви в народната поезия“. Под печат е сборник с изследване на проблема „Фолклор и литература“.

Трудно е зад изброените заглавия, имена и проблеми да се видят живият научен процес, движението на научните идеи и схващания, възходящата линия на литературната ни наука през изминалите 20 години и мястото на института в този динамичен и особено продуктивен период. Но едва ли би се получила представа за многостранността на работата в института, разнообразието на аспектите, в които се изявяват най-общите научни закономерности, ако ние се задоволяваме да характеризираме неговата дейност само по-най-общите показатели на литературната наука. Ще подчертая някои от тях, за да се види в друг аспект 20-годишната дейност на института, както и вътрешният афинитет и зависимости на научните проблеми и на научния прогрес, осъществяван непрекъснато.

Преди всичко последните години носят все по-ярко стремежите да се пристъпи към създаването на обобщаващи научни трудове, да се разрешат по-крупни и в по-едър план проблеми от развитието на българската литература. Колкото и трудно да се осъществява, „Историята на българската литература“, подготвяна от института, е един от малкото опити да се подложи от позициите на марксистко-ленинската литературна наука цялото развитие на българската литература. Това има значение и като обединяване усилията на всички най-добри съвременни български литературовеци от института, висшите учебни заведения и секцията за критика при Съюза на българските писатели, и като един синтез, който най-пълно олицетворява етапа на усъвършенстване на нашата литературна наука. Издадените два тома — върху старата българска литература и върху литературата на българското възраждане — ние оценяваме като едно такова обобщение и като израз на възможностите на съвременната наша наука.

Във връзка с написването на „История на българската литература“ бе извършена огромна научноизследователска работа. Бе създадена след обстойни обсъждания научна периодизация на процесите и явленията в българската литература, която благоприятствува за изясняване нейната художествена същност и обществена роля. Бяха изяснени отделни периоди и литературни направления.

Към обобщение в по-общ план се е насочил и акад. П. Зарев, който със своята многотомна „Панорама на българската литература“ се стреми да съчетае многообразието и пестротата на литературните явления с една интерпретация, която да обяснява връзките им с общата съдба на нашия народ, с развитието и прогреса на идеите, както и на общите закономерности на литературния процес.

И книгите на чл. кор. Г. Цанев „По пътя на реализма“ и „Традиция и новаторство“ и особено „Страници от историята на българската литература“ са не само синтез от целокупната негова многогодишна работа над българската литература, но и един опит да се покаже в генерални линии движението на литературните явления в класическата ни и в съвременната ни литература.

Не може да не се отбележи стремежът да се изяснят литературните течения и техните взаимоотношения. След като се преодоля неправилната теза „реализъм-антиреализъм“, след като престанахме да абсолютизираме мястото и ролята на реализма в нашата литература, по-ясно и пълно се открояват богатствата, които са завоювали нашите писатели, действителната картина на литературния процес се възсъздава в нейните богати багри и нюанси. По-точно се определи мястото и значението на романтизма в българската литература както като течение, така и като черта на литературата. Значително се разшириха изследванията, свързани с генезиса на социалистическия реализъм, неговите връзки с другите литературни течения, богатството и разнообразието на формите, в които той се изявява в съвременната ни социалистическа литература.

Литературното изследване постепенно се освобождава от вулгарно-социологическия подход към литературните явления и развивайки по-нататък социоло-

тията на изкуството върху марксистко-ленинските принципи, прави по-успешни опити за навлизането в проблемите на композицията, стила и майсторството. Като продължаваме да разглеждаме литературата като отражение на историческата действителност, ние все по-отчетливо си даваме сметка за творческия характер на това отражение, което ни насочва към разкриване индивидуалните особености в личността и творчеството на писателя, към неговия индивидуален „почерк“. Тук естествено изниква картината, в която се вижда неповторимостта на художествените явления, а заедно с това — националната специфика, историческата връзка с историята на народа, единството в метода и в стилите на явления на литературата.

При преценката на издадените в течение на 20 години трудове на института естествено е да се открият белезите на успеха, както и на несполуките. Нашето развитие не може да бъде винаги равно и гладко. Важното е то винаги да е устремено напред и нагоре. И най-беглата съпоставка на продукцията на института ще открие, че през последните 10 години тя отбеляза по-голямо разнообразие по тематика, както и по подхода към литературните явления. Това е един от показателите за бурния разцвет на нашата научна мисъл в резултат на осъществяване априлската линия на партията.

Днес ние сме създали обстановка, при която всеки може да влага доброволно и с пълно чувство за свобода и правда своите сили в изграждането на нашата литературна наука, за нейното многообразие и жанрово богатство, за творчески обмен на мнения по научните проблеми, за по-тясно сплотяване на силите ни около великите идеали на нашето време, претворявани от нашия народ под ръководството на Българската комунистическа партия.

Много са проблемите на нашето съвременно литературно развитие. Трябва да кажа, че ние не сме доволни от всичко, което сме направили за тяхното разрешаване. Ние сме в дълг към съвременните ни писатели. При това аз имам предвид не само разработването на проблемите изключително върху съвременен литературен материал, но и обобщаването на цялото развитие на българската литература, тъй като това е един общ възходящ процес, в който и традицията и новаторството взаимно са обвързани. Аз имам предвид и това, че ние все още недостатъчно притежаваме добра методика, чрез която да анализираме литературните явления. Да вземем например проблема за новаторския характер на съвременната литература и това, че при преценката на редица произведения се абсолютизира тяхната форма. Някога Йоханес Бехер подчертаваше, че „новото изкуство никога не започва с нови форми, новото изкуство се ражда с новия човек“. Това абсолютизиране на формата най-често е съпътствувало от отдаляване, бягство от настъпващата към комунизма човешка душевност, от ровене в дреболиите на живота. Плеханов казва за такива случаи: „Изкуството печели, когато се отвръща от пошлостите. Но когато се отвръща от великите исторически движения, то само се прониква от елементите на пошлостта.“

Всеки писател в социалистическото общество (пък и не само в него), по свой път открива идеалите на комунизма и стига до социалистическия реализъм. Този път може да бъде различен от пътя, извървян от по-старото поколение, но той непременно ще се слее в голямото течение на социалистическата литература. Затова издигането на един писател, на едно явление от миналото или настоящето непременно ще доведе до стесняване, до ограничаване на нашата литературна наука и до стесняване на самата художествена практика. Характерно е, че винаги, когато се абсолютизира формалната страна на изкуствата, се получава едновременно принижаване на мястото и ролята на пролетарско-революционната ни литература и особено на Смирненски и Вапцаров. В исторически аспект то се съпътствува с преувеличаване ролята и мястото на модернизма в българската литература. Практически и в двата случая резултатът е откъсване от пробле-

мите на съвременния живот, от комунистическата практика. Всяко изоставане от проблемите на нашето бурно развитие, от кипящите противоречия на съвременния живот, от генералната линия на нашата партия в областта на преобразяването на съвременника в гражданин на новото комунистическо общество води до консерватизъм и черногледство, до сектантство или до формален, абстрактен хуманизъм и либерализъм, до загубване на ясните перспективи.

Много често причина за такива явления са и някои остарели научни постановки за реализма въобще и за социалистическия реализъм по-конкретно, за праволинейното отъждествяване на литературните течения с класовата диференциация в обществото и пр.

Пред Института за литература стоят още много нерешени проблеми. Ние сме длъжни да решим въпроса за обективния характер на нашата наука, да уточним нашата методология до такава степен, че получените резултати от нашата изследователска работа да не са противоречиви, а точни и трайни. Ние трябва посредоточено и координирано да се насочваме към основните проблеми на литературната наука, да не разпиляваме силите си. Пред нас сега, както и пред целия ни народ, стоят изключително отговорни задачи. Нашата нация се изправя пред своето комунистическо утро и тя не може да види неговите зари без помощта на художествената литература и на литературната наука, които са форми на неговото духовно самопознание и съзряване. Задачите за идейното и патриотично възпитание на младото поколение, за неговото здраво духовно формиране са и наши задачи.

В бъдещите планове на института ние предвиждаме разработването на някои от тези проблеми. На първо място обаче стои задачата да се завърши „Историята на българската литература“, да се напишат редицата монографични изследвания върху социалистическата ни литература, върху проблемите на социалистическия реализъм, но не по-малко — и да се разработят проблемите на старата българска литература, на литературата на Възраждането и на най-новата българска литература. С това ние ще изпълним нашите патриотични задължения към нашата нация и към нашия комунистически идеал.

Институтът за литература, освен своята непосредствена научноизследователска дейност, развива оживена популяризаторска и масово-културна работа. Ние разбираме тази дейност като част от проблема за внедряване на научните постижения в практиката. Няма да изброявам факти. Само ще изтъкна участието на членове на нашия колектив в съставянето на голям брой учебници за всички видове и степени училища, хилядите беседи и доклади, които са изнесени в почти всички градове на нашата страна, стотиците популярни статии във вестници и списания по литературни въпроси, написани от сътрудници на института.

Правейки бегъл преглед на многоостранната дейност на института, ние си даваме ясна сметка за големите трудности, които предстои да преодоляваме. Литературната наука е творчество, което съчетава в себе си точните научни знания, притежавани от талантлив учен, с голяма емоционална и изобразителна способност, владеенето на специалните методи — с чувството за отговорност пред обществото и историята; историческата мащабност — с актуалната политическа острота; точната мисъл — с езиковата виртуозност. Ние си даваме сметка за опитите на врага да нанесе удар и в този сектор на идеологическата ни борба, както и за слабостите, които са резултат на самия наш ръст, на нашите грешки и лутания. Но ние сме уверени, че с по-добра организация на работата, с непрестанната ни квалификация, с подготвянето на нова талантлива смяна от литературоведи, ще можем да създадем дела, достойни за българската литература и за българския народ!